

Ірина ГАВРИШ,
доктор педагогічних наук,
професор Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С.Сковороди,
науковий керівник науково-педагогічного проекту
"Інтелект України";
Артем ТКАЧОВ,
кандидат педагогічних наук,
докторант Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Розбудовуючи Нову українську школу: теоретико-методологічні основи реалізації компетентнісного підходу в освіті в науково-педагогічному проекті "Інтелект України"

Однією з особливостей 2016–2017 навчального року було широке впровадження в практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів різних регіонів України науково-педагогічного проекту "Інтелект України". Засновниками проекту є Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди та ДНУ "Інститут модернізації змісту освіти" Міністерства освіти і науки України (м. Київ).

Проект має потужну науково-методичну базу, системний медико-психологічний й моніторинговий супровід, що дозволяє досягти високих результатів у навчанні учнів ЗНЗ I–III ступенів. Так, науковим керівником проекту є професор Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди Гавриш І.В., науковими консультантами проекту – академік Національної академії педагогічних наук України, директор Інституту проблем виховання НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України, доктор психологічних наук, професор Бех І.Д. та начальник відділу інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи ДНУ "Інститут модернізації змісту освіти" Міністерства освіти і науки України, кандидат педагогічних наук Кириленко С.В., координатор проекту – Кіян О.І., кандидат педагогічних наук, завідувач сектору експериментальної педагогіки ДНУ "Інститут модернізації змісту освіти". Групу медико-психологічного супроводу очолює директор Інституту охорони здоров'я дітей та підлітків Національної академії медичних наук України, доктор медичних наук, професор Даниленко Г.М.

У межах Проекту учні навчаються в проектних класах за спеціально розробленими навчальним планом, навчальними програмами та навчально-

методичними комплектами, схваленими предметними комісіями Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України. Створюючи навчальний план і навчально-методичні комплекти з окремих предметів, ми виходили з того, що дитина, навчаючись у школі, може і має бути успішною. Учневі має бути комфортно і затишно в класі, цікаво на кожному уроці. А у випускників проектних класів мають бути сформовані такі компетентності, які дозволять їм бути успішними й щасливими людьми в професійному та особистісному житті.

Чи можливо це в реаліях сучасної української школи? Ми стверджуємо: так, можливо! Якщо розбудувати школу на засадах компетентнісного підходу.

Необхідність модернізації національної системи освіти України на засадах компетентнісного підходу спричинена дією низки чинників. Насамперед, це розбудова інформаційного суспільства, в якому основним капіталом і головним ресурсом економіки стають знання, виникнення глобальної цивілізаційної кризи, що виявляється в усіх аспектах людського буття, зародження у світовій економіці 6-го технологічного укладу, ядром якого є конвергенція NBIC-технологій. Ці тенденції розвитку цивілізації в XXI ст. спричинили жорсткі вимоги до національних освітніх систем щодо формування в молодого покоління здатності до ефективної життєдіяльності у світі, якому притаманні риси інноваційності, складності, мінливості та суперечливості.

Водночас найактуальнішими завданнями, що стоять перед Україною, є розбудова правової демократичної держави та громадянського суспільства, створення ефективної ринкової економіки. Їх

розв'язання виявляється неможливим без формування в підростаючого покоління українців державницької, громадянської, правової, соціальної, економічної та інших ключових компетентностей.

Сьогодні маємо чітко окреслену законодавчу базу інноваційних перетворень в освітній галузі на засадах компетентнісного підходу. Зокрема, в Концепції "Нова українська школа" наголошується, що, за висновками експертів, конкурентоспроможність фахівця на сучасному ринку забезпечується не тільки його фаховою обізнаністю, але й сформованістю певних ключових умінь, зокрема таких:

- умінь навчатися впродовж життя;
- умінь критично мислити;
- умінь ставити оптимальні цілі й досягати їх;
- умінь працювати в команді;
- умінь спілкуватися в багатокультурному середовищі.

Як відомо, до недавнього часу українська школа недостатньо мірою забезпечувала опанування цих умінь учнями. У світлі цього зазначена Концепція спрямовує освітян на здійснення докорінної реформи середньої загальної освіти, що дасть змогу перетворити вітчизняну школу на важіль соціальної рівності, економічного розвитку і конкурентоспроможності нашої країни в умовах євроінтеграції, забезпечити формування сучасних учнів як активних, творчих і підприємливих особистостей, як відповідальних громадян-патріотів.

У світлі цього творчий колектив науково-педагогічного проекту "Інтелект України", представники адміністрації й учителі загальноосвітніх навчальних закладів, які задіяні в його реалізації, керуються в своїй педагогічній діяльності наведеною в Концепції формулою Нової школи, що складається з таких компонентів:

- новий зміст освіти, що забезпечує формування в учнів компетентностей, потрібних їм для успішної самореалізації в суспільстві;
- умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно;
- наскрізний процес виховання, який формує соціально значущі цінності;
- децентралізація й ефективне управління, що надасть школі реальну автономію;
- гуманістична педагогіка, яка ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками;
- орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм;
- нова структура школи, яка дасть змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя;
- справедливий розподіл публічних коштів, що забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти;

➤ сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу.

Слід підкреслити, що здійснення шкільної освіти на засадах компетентнісного підходу в умовах реалізації науково-педагогічного проекту "Інтелект України" спрямовується на виконання державних вимог до освіченості учнів і випускників шкіл, наведених у новій редакції Державного стандарту початкової, базової та повної середньої освіти. У цьому нормативному документі зміст середньої освіти являє собою складну багаторівневу систему, що складається з семи освітніх галузей: "Мова і література", "Суспільствознавство", "Естетична культура", "Математика", "Природознавство", "Здоров'я і фізична культура". Важливою особливістю нового Державного стандарту є також те, що вимоги до рівня підготовки учнів та випускників представлені в ньому у вигляді ієрархічної системи ключових, загальнопредметних і предметних компетентностей. А тому цей стандарт виконує функцію ефективного інструменту модернізації шкільної освіти, забезпечуючи приведення її змісту у відповідність з актуальними потребами сьогодення.

Зазначимо, що на теоретико-методологічному рівні феномен компетентнісного підходу в освіті є предметом міждисциплінарних досліджень українських і зарубіжних учених. Як результат, маємо науковий доробок із питань реалізації компетентнісного підходу в освітніх системах (Е.Абель, К.Абромс, Дж. Думас, А.Зольні, С.Клепка, С.Кравець, В.Кремень, Т.Кристочук, О.Локшина, Ж.Майз, О.Овчарук, Л.Пуховська, Дж. Равен, І.Родигіна та ін.), розробки поняттєво-термінологічного апарату компетентнісної освіти (В.Гриньова, І.Зязюн, О.Ковальова, С.Куликовський, В.Луговий, І.П'янківська, О.Слюсаренко, Ж.Таланова та ін.), обґрунтування її психолого-педагогічних засад (І.Бех, Н.Бібік, С.Бондар, Л.Вашенко, О.Овчарук, О.Пометун та ін.), визначення сутності, ієрархії та структури компетентностей (С.Бондар, О.Гулай, Г.Усатенко, Т.Усатенко та ін.), характеристики ключових, загальнопредметних і предметних компетентностей (І.Аршава, Н.Голуб, Р.Девлетов, І.Єрмаков, І.Іванюк, Е.Носенко, Л.Парашенко, С.Петренко, Л.Паламарчук та інші), аналізу окремих аспектів упровадження компетентнісного підходу в національну школу (Е.Воронцова, С.Кириленко, О.Онопrienko, О.Савченко та ін.).

Як підкреслюють фахівці, компетентна людина не тільки демонструє певні знання й особистісні якості, але й спроможна адекватно діяти в різних ситуаціях життєдіяльності, творчо застосовуючи

засвоєні знання й відчуваючи власну відповідальність за наслідки своїх дій. Отже, впровадження компетентнісного підходу в освітній процес школи вимагає зміщення акценту із засвоєння учнями нормативно визначених знань, умінь та навичок на розвиток в кожного з них здатності правильно практично діяти в наявних умовах, творчо застосовувати навички й досвід успішних дій у конкретній ситуації різних видів діяльності та соціальної практики.

Проблематика компетентнісно орієнтованої освіти виявляється актуальною й на практичному рівні: нею опікуються такі провідні міжнародні організації, як UNESCO, UNDP, UNICEF, OECD, CE та інші. Так, ще в 1996 р. у Доповіді Міжнародної комісії UNESCO "Освіта. Прихований скарб" було сформульовано чотири системотворні принципи, на яких має ґрунтуватися освіта: навчитися жити разом, навчитися здобувати знання, навчитися працювати, навчитися жити [Delors, J. et al. Learning: The treasure within. – Paris : UNESCO, 1996. – 40 p.].

У 2006 році Європейський Парламент та Європейська Рада ухвалили "Рекомендацію про ключові компетентності для неперервного навчання", яку було запропоновано для впровадження в державах – членах Європейського Союзу "Європейську довідкову рамку ключових компетентностей для навчання упродовж життя" (A European Reference Framework of Key Competencies for Lifelong Learning). До ключових компетентностей було віднесено: спілкування рідною мовою; спілкування іноземними мовами; математична компетентність та базові компетентності в галузі науки і техніки; цифрова обчислювальна компетентність; уміння вчитися; соціальна, міжособистісна і громадянська компетентність; ініціативність та підприємливість; культурна освіченість та виразність [European Union. Key Competencies for Lifelong Learning. Recommendation of the European Parliament and to the Council of 18 December 2006 (2006/962/EC) // Official Journal of the European Union. – 2006. – 30 December. – P. I. 394/10 – I. 394/18].

Модернізація національної системи освіти на заходах компетентнісного підходу є домінантою змін і в Україні. При цьому відповідно до проекту нового базового Закону України "Про освіту" ключовими для української школи визначено компетентності, співзвучні компетентностям, що входять до "Європейської довідкової рамки ключових компетентностей для навчання упродовж життя": спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; компетентності в природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; уміння навчатися впродовж життя; спілкування іноземними мовами; математична грамотність; соціальні та

громадянські компетентності; загальнокультурна грамотність; екологічна грамотність і здорове життя; підприємливість.

Методологічний концепт презентує результати вивчення досліджуваного феномена на філософському, загальнонауковому, конкретно науковому та технологічному рівнях методології пізнання педагогічних процесів і явищ. Він є **органічною єдністю** основних **положень** сучасної філософії освіти (В. Андрущенко, В. Бех, В. Кремень, Л. Рижак та ін.), **компетентнісного** (І. Бех, Н. Бібік, С. Бондар, Л. Вашенко, Е. Воронцова, Дж. Думас, А. Зольні, В. Кремень, Т. Кристопчук, О. Локшина, Ж. Майз, О. Овчарук, О. Онопрієнко, О. Пометун, Л. Пуховська, Дж. Равен, І. Родигіна, О. Савченко та ін.), **системного** (В. Андреев, В. Афанасьєв, В. Беспалько, Б. Гершунський, У. Ешбі, Т. Ільїна, М. Каган, С. Оптнер, В. Тюттін, Е. Юдін та ін.), **синергетичного** (Г. Васянович, А. Євтодюк, С. Клепко, В. Кремень, В. Кушнір, В. Лутай, С. Цикін, О. Чалий, Г. Шефер та ін.), **особистісно-діяльнісного** (А. Балл, І. Бех, А. Губа, О. Попова та інші) та **технологічного підходу** (І. Богданова, В. Євдокимов, О. Кияшко, М. Кларін, М. Кларк, Л. Кондрашова, Б. Лихачов, М. Мисливець, В. Монахов, О. Пехота, Е. Рангелова, Г. Селевко, В. Сластьонін, Ю. Татур, Н. Щуркова та ін.), конкретизованих стосовно проблемного поля дослідження за допомогою таких ключових ідей:

Компетентнісна освіта має втілювати в життя основні положення компетентнісного підходу та забезпечувати формування в учнів ключових, загальнопредметних і предметних компетентностей.

Компетентнісна освіта академічно здібних і обдарованих учнів має ґрунтуватися на постнекласичній парадигмі освіти, аксіологічними імперативами якої є гуманістичні пріоритети, культуроцентричність, що репрезентує такі типові риси культурної особистості, як духовність, національна самосвідомість і культурна толерантність, а також створення умов для самоактуалізації й творчої самореалізації особистості в складному, нелінійному, нестабільному світі.

Компетентнісна освіта академічно здібних і обдарованих учнів має розглядатися з позицій системного підходу як системний феномен, що функціонує та розвивається відповідно до принципів системного підходу, зокрема, принципів органічної єдності педагогічної системи й середовища, цілеспрямованості, рівноважної відповідності, оптимальності, зворотного зв'язку, єдності програмованого, рефлексивного та адаптивного видів управління тощо. Реалізація принципів системного підходу до компетентнісної освіти академічно здібних і обдарованих учнів виявляється можливою за умов створення відповідної дидактичної технології.

У контексті порушеної проблеми значущість системного підходу пояснюється тим, що організація навчання академічно здібних учнів основної школи може сприяти досягненню поставлених цілей тільки за умови, коли вона

являє собою цілісну систему. Крім того, важливо врахувати, що ефективність функціонування цієї системи значною мірою залежить від багатьох інших систем, що діють як у межах окремого навчального закладу, так і в більш широкому масштабі. У свою чергу, організація навчання включає в себе різні компоненти, кожний із яких теж є окремою системною цілісністю. Крім того, результативність процесу навчання значною мірою залежить від активності його суб'єктів, кожного з яких слід сприймати як своєрідну особистість, яка теж є автономною системою.

Компетентнісна освіта академічно здібних і обдарованих учнів має розглядатися з позицій синергетичного підходу як нелінійна система відкритого типу, здатна до самоорганізації. Відкритість освіти виявляється в доцільності її розбудови на основі органічного поєднання різних методологій і підходів, освітніх технологій і методик, а також їх компонентів; нелінійність – у необхідності конструювання освітньої системи як гнучкого багатоваріантного системного утворення з правом вибору суб'єктами педагогічного процесу одного/декількох варіантів здобуття освіти, у тому числі й за індивідуальною траєкторією навчання; здатність до самоорганізації – в переважанні технологій інтерактивного навчання, підвищення ролі самоосвіти.

Компетентнісна освіта академічно здібних і обдарованих учнів має розглядатися з позицій особистісно-діяльнісного підходу як система, що функціонує й розвивається відповідно до основних положень парадигми особистісно орієнтованої освіти та діяльнісного підходу, зокрема принципів гуманістичної, особистісної та діяльнісної спрямованості освіти. Важливість застосування зазначеного підходу в контексті порушеної проблеми пояснюється тим, що кожний учень як унікальна індивідуальність має свої інтереси, потреби, життєві цілі. Тому під час організації навчання академічно здібних учнів важливо розробити індивідуальну освітню траєкторію для кожного з них, що максимальною мірою буде враховувати його особливості та персональні попити, створювати оптимальні передумови для розвитку здібностей та забезпечення особистісної самореалізації.

Теоретичний концепт є результатом наукової рефлексії теоретичних аспектів феномена компетентнісної освіти (І.Бех, Н.Бібік, С.Бондар, Л.Вашченко, І.Зязюн, О.Ковальова, С.Куликовський, В.Луговий, О.Овчарук, О.Пометун, І.П'янкоська, О.Слюсаренко, Ж.Таланова та ін.), ідеї про доцільність реалізації компетентнісного підходу з позицій педагогіки розвитку (І.Бех та ін.), концепції меритократичної освіти (Д.Белл, Т.Веблента ін.), основних положень теорії конструювання змісту шкільної освіти (А.Бойко, О.Богуш, І.Зайченко, Н.Мойсеєнко, Л.Пироженко, О.Пометун, О.Савченко, Н.Ткачова, В.Ягупов та ін.).

Теоретичний концепт дослідження містить такі ключові ідеї:

Під компетентнісним розуміємо підхід, який ґрунтується на визнанні метою освіти становлення учня як суб'єкта життєдіяльності завдяки сформованості системи взаємопов'язаних ключових, загальнопредметних і пред-

метних компетентностей. Компетентність трактуємо як інтегровану якість особистості, що характеризує досвідченість суб'єкта в певній галузі.

Реалізація компетентнісного підходу в освіті має забезпечувати формування в суб'єктів навчання системи компетентностей вищого рівня, які виявляються в здатності людини до практичного перетворення дійсності для задоволення матеріальних і духовних потреб особистості й суспільства, та являють собою органічну єдність наукової орієнтувальної основи дії (знань), умінь, навичок, цінностей і ставлень.

Формування в суб'єктів навчання компетентностей вищого рівня виявляється можливим лише в контексті педагогіки розвитку за умов узгодження цілей і завдань компетентнісного підходу з ідеями особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів.

З метою реалізації ідей педагогіки розвитку в повному обсязі компетентнісна освіта академічно здібних і обдарованих учнів має здійснюватися на засадах концепції меритократичної освіти, в якій складовими "формули успіху" виховання інтелектуальної еліти нації є:

- примат розуму й здібностей над походженням, майновим і соціальним станом учнів;
- створення мережі спеціальних класів для навчання та виховання академічно здібних та обдарованих учнів;
- створення системи підготовки і перепідготовки фахівців, які працюють із цим контингентом учнів;
- належне фінансування за рахунок як бюджетних, так і позабюджетних джерел;
- створення спеціальних структур із питань роботи з академічно здібними та обдарованими учнями, заснованих як на державних, так і громадських засадах.

Зміст компетентнісно орієнтованої освіти має розроблятися згідно з дидактичними основами конструювання змісту освіти. Зокрема, відповідно до принципу подвійного входження цілей освіти до її змісту Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів, що працюють за науково-педагогічним проектом "Інтелект України", мають містити предмети, провідною метою яких є формування в учнів ключових компетентностей, визначених у контексті цивілізаційного підходу.

Під час конструювання дидактичної технології реалізації компетентнісного підходу в науково-педагогічному проєкті "Інтелект України" має реалізуватися принцип єдності змістового, процесуально-діяльнісного, контрольного-коригувального та оцінно-результативного компонентів освіти.

Упровадження авторської дидактичної технології в практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів має здійснюватися на засадах програмно-цільового управління завдяки створенню та реалізації відповідної комплексно-цільової програми.